

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Salman Rushdie
LANGUAGES OF TRUTH

Copyright © 2021, Salman Rushdie

All rights reserved.

Translation Copyright © 2021 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-04036-4

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

SALMAN RUŽDI

ISTINA JE NA SVIM JEZICIMA ISTA

Esejistička proza 2003-2019.

Prevela Ljiljana Petrović Vesković

VULKAN
IZDAVAŠTVO
Beograd, 2021.

SADRŽAJ

I DEO

ČUDESNE PRIČE	11
PROTEJ	38
HERAKLIT	54
POČECI JOŠ JEDNOG PISCA	69

II DEO

FILIP ROT	93
KURT VONEGAT I <i>KLANICA PET</i>	108
ROMANI SAMJUELA BEKETA	117
SERVANTES I ŠEKSPIR	123
GABO I JA	126
HAROLD PINTER (1930–2008)	138
PREDGOVOR ZA <i>INTERVJUE IZ ČASOPISA „PARIS RIVJU“</i> (IV TOM)	148
AUTOBIOGRAFIJA I ROMAN	153
ADAPTACIJA	171
BELEŠKE O LENJOSTI: OD <i>SALIGIJE</i> DO <i>OBLOMOVA</i>	188
HANS KRISTIЈAN ANDERSEN	200
DEJVID REMNIK: <i>KRALJ SVETA</i>	204
DOBRO, ONDA JA SEBI PROTUSLOVIM	210

III DEO

ISTINA	215
HRABROST.	219
TEKSTOVI ZA PEN	223
1. PERO I MAČ	223
3. PREDAVANJE U ČAST ARTURA MILERA <i>FESTIVAL</i> „SVETSKI GLASOVI“ 2012.	229
4. UVODNI GOVOR ZA FESTIVAL SVETSKI GLASOVI 2014.	234
5. UVODNI GOVOR ZA FESTIVAL SVETSKI GLASOVI 2017.	238
KRISTOFER HIČENS (1949–2011).	241
INSTINKT SLOBODE	246
OSAMA BIN LADEN	260
AJ VEJVEJ I OSTALI	263
BOG U TELU POLUŽENE.	266
GOVOR NA DIPLOMSKOJ CEREMONIJI JUGOISTOČNOG UNIVERZITETA NOVA 2006.	275
GOVOR NA DIPLOMSKOJ CEREMONIJI EMORIJEVOG UNIVERZITETA 2015.	279

IV DEO

KOMPOZITNI UMETNIK: CAR AKBAR I STVARANJE <i>HAMZANAME</i> . . .	285
AMRITA ŠER-GIL: <i>PISMA</i>	302
BUPEN KAHAR (1934–2003).	308
BITI FRANČESKO KLEMENTE: <i>AUTOPORTRETI</i> , GAGOSIJANOVA GALERIJA, LONDON, 2005	311
TARIN SAJMON: <i>AMERIČKI INDEKS SKRIVENOG I NEPOZNATOG</i> , MUZEJ VITNIJEVE, NJUJORK, 2007.	318
KARA VOKER U HAMEROVOM MUZEJU, LOS ANĐELES, 2009.	323
SEBASTIJAN SALGADO.	325
BOŽIĆ JEDNOG NEVERNIKA	327
KARI FIŠER	330
PANDEMIJA: BLISKI SUSRET S VIRUSOM KORONA.	334
PRUSTOV UPITNIK: <i>VANITI FER</i>	347
O TEKSTOVIMA OBJAVLJENIM U OVOJ KNJIZI.	350

*Budućim generacijama
Nabili i Rouz*

I DEO

ČUDESNE PRIČE

(1)

I pre knjiga, postojale su priče. Priče se isprva nisu zapisivale. Ponekad su se čak i pevale. Deca su se rađala, i pre nego što bi naučila da govore, slušala su kako im roditelji pevaju pesme, možda pesmu o jajetu koje je skliznulo sa zida, ili dečaku i devojčici koji su se popeli na brežuljak i skotrljali se niz padinu. Kako su odrastala, deca su tražila priče skoro jednako često kao što su tražila hranu. I tako bi na red došle priče o gusci koja nosi zlatna jaja, ili dečaku koji je prodao porodičnu kravu za šaku čarobnog pasulja, ili nevaljalom zecu koji je zabasao na imanje opasnog seljaka. Mališani bi se zaljubili u te priče i tražili da ih iznova i iznova slušaju. Potom, kad bi još malo porasli, pronalazili su te priče u knjigama, zajedno s nekim drugim pričama, koje dotad nisu čuli; na primer, priču o devojčici koja je propala kroz zečju rupu, priču o luckastom starom medvedu, plašljivom prasetu i pesimističnom margarcu, priču o fantomskoj naplatnoj rampi ili mestu gde obitavaju divlji stvorovi. Slušali su priče, čitali ih i zaljublivali se u njih – u priču o Mikijevim avanturama u noćnoj kuhinji, s čarobnim pekarima, koji su svi odreda izgledali kao pljunuti Oliver Hardi, u priču o Petru Panu, koji je mislio da će smrt biti strašno velika avantura, u priču o Bilbu Baginsu, koji u podnožju planine rešava zagonetke i odnosi pobjedu nad čudnim stvorenjem koje je izgubilo dragoceni prsten – i taj čin zaljublivanja u priče u deci je budio nešto što će nastaviti da ih hrani tokom čitavog života: njihovu maštu.

Deca su se lako zaljublivala u priče i živela u njima, izmišljajući ih svakog dana u svojim igrama, jurišajući na zamkove, osvajajući strane zemlje i ploveći preko plavog okeana, a kad bi noću otišla na spavanje,

sanjala su aždaje i zmajeve. Sad su već i ona postala pripovedači, koji stvaraju priče jednako kao što ih i primaju. Ali bi potom nastavila da odrastaju i te priče su se polako udaljavale od njih i završavale u kutijama naguranim po tavanima, a toj bivšoj deci bivalo je sve teže da pripovedaju i primaju priče – i nažalost, sve im je teže da se ponovo zaljube u njih. Neka od njih počnu da veruju da su priče beznačajne, nepotrebne, dečje koještarije. Ona su izrasla u uistinu tužne ljude, u ljude na koje moramo da se sažalimo i da pokušamo da na njih ne gledamo kao na glupe, dosadne i uskogrude gubitnike.

Iskreno verujem da nas knjige i priče u koje se zaljubljujemo čine onim što jesmo; ili da budem skromniji, da nas čin zaljublivanja u neku knjigu ili priču na izvestan način menja, i da pripovest koja nam je prirasla za srce postaje deo naše predstave o svetu, nešto što uveliko utiče na naše razumevanje, rasuđivanje i izbore koje pravimo u svakodnevnom životu. Kao odrasli ljudi, koji se više ne zaljubljuju tako lako, na kraju možemo završiti samo sa šačicom knjiga za koje zaista možemo reći da ih volimo. Možda smo baš zato tako često skloni lošem rasuđivanju.

Doduše, pomenuta ljubav nije ni večna ni безусловna. Kako starimo, neka knjiga može prestati da nam se obraća i naša osećanja prema njoj će postepeno izbledeti. Ali se takođe može desiti da – kako naši životi poprimaju svoje obličje i, nadajmo se, povećavaju naše razumevanje – naprasno uvidimo značaj neke knjige koju smo ranije odbacili, da odjednom postanemo prijemčivi za njenu muziku i očarani njenom pesmom. Dok sam bio na koledžu, pokušao sam da pročitam *Limeni doboš*, veliki roman Gintera Grasa, ali sam brzo odustao. Ta knjiga je čamila na mojoj polici punih deset godina pre nego što sam joj pružio drugu šansu, i odjednom je postala jedan od mojih omiljenih romana svih vremena: jedna od onih knjiga za koje zaista mogu da kažem da ih volim. To je zanimljivo pitanje koje sebi treba da postavite: koje knjige zaista volite? Pokušajte. Odgovor će vam otkriti važne činjenice o vašem trenutnom ja.

Ja sam odrastao u Bombaju u Indiji, u gradu koji danas više nema blage veze sa gradom mog detinjstva, i to u tolikoj meri da je čak i ime promenio u daleko manje milozvučno Mumbaj; i to u vreme koje se toliko razlikuje od današnjeg da deluje nemoguće daleko, pa čak i fantastično; u svojevrsno mitsko zlatno doba prebačeno u sferu realnosti. Kao što nas A. E. Hausman podseća u pesmi *The Land of Lost Content*,

poznatoj još i pod nazivom *Blue Remembered Hills*^{*}, detinjstvo je zemlja koju smo svi nekad pripadali i koju svi neminovno gubimo:

*Into my heart an air that kills
From yon far country blows:
What are those blue remembered hills,
What spires, what farms are those?*

*That is the land of lost content,
I see it shining plain,
The happy highways where I went
And cannot come again.*

*Iz daleke zemlje sećanja mog
Dušu mi šiba vihor hudi:
Šta su ta brda plava, kule vitke,
Zašto prizor taj takvu tugu budi?*

*Još svetluca pred očima mojim
Ta zemlja izgubljene sreće;
Staze zavojite, koraci laki,
Sve što nikad vratiti se neće.*^{**}

U tom dalekom Bombaju, priče i knjige koje su stizale sa zapada u mojim očima su izgledale kao istinski čudesne priče. Snežna kraljica Hansa Kristijana Andersena, s krhotinama čarobnog ogledala koji prodiru duboko u krvotok i pretvaraju ljudska srca u led, delovala je još strašnije dečaku iz tropskih predela, gde je led postojao samo u frižideru. *Carevo novo odelo* posedovalo je naročitu draž za dečaka koji je odrastao na samom zalasku Britanske imperije. A tu je bio i *Haklberi Fin*, prosto neodoljiv deranu iz Bombaja zbog vanserijske slobode koju uživa glavni junak

^{*} U prev. *Zemlja izgubljenog zadovoljstva* ili *Brda plava iz sećanja mog*. (Prim. lekt.)

^{**} Ukoliko nije drugačije navedeno u fusnotama, citirane tekstove prevela je Ljiljana Petrović Vesković. (Prim. lekt.)

tog romana, mada nikako nisam uspevaao da shvatim zašto bi odbegli rob Džim, ako je nameravao da utekne iz ropstva i da se domogne slobodnjačkog severa, krenuo splavom niz reku Misisipi, koja teče ka jugu?

Možda nam priče koje potiču s drugih mesta uvek deluju kao bajke, a jedno od velikih čuda književnosti svakako je sadržano u tome što ona i stvara mnoštvo drugih mesta, od podvodnog sveta u *Maloj sireni* do Dorotinog Oza, i daje nam da ih prisvojimo. Međutim, za mene lično prave čudesne priče bile su one bliže mojoj postojbini i oduvek sam smatrao da sam, kao pisac, imao veliku sreću da odrastam zagnjuren u njih.

Neke od tih priča imale su sveto poreklo, ali pošto sam odgajen u nereligioznoj porodici, imao sam privilegiju da ih prihvatam naprosto kao lepe priče. To nipošto ne znači da nisam verovao u njih. Nakon što sam prvi put čuo za *Bučkanje mlečnog okeana* (orig. *Samudra manthan*), priču o tome kako je veliki bog Indra stvorio Mlečni put bučkajući okean mleka, koristeći kao bučalicu basnoslovnu planinu Meru i nateravši ogroman nebeski okean da izlije svoj nektar besmrtnosti – amritu – počeo sam na sasvim nov način da gledam na zvezde. U to nemoguće pradávno vreme kad sam ja bio dete, u doba pre nego što je većina zvezda, usled svetlosnog zagađenja, postala nevidljiva za žitelje gradova, svako dete je, stojeći u svojoj bombajskoj bašti, moglo da posmatra noćno nebo, da sluša muziku sfera i da sa smernom radošću zuri u debelu štraftu galaksija na nebeskom svodu. U tim trenucima sam zamišljao kako se odozgo sliva čarobni nektar. I verovao da ću, samo ako otvorim usta, uspeti da uhvatim kap tog nektara, te i sam postati besmrtn.

U tome počiva lepota čudesnih priča i njihove naslednice fikcije: u tome što čovek zna da neka priča predstavlja plod mašte – što će reći, zna da je *neistinita* – ali istovremeno veruje i da ona sadrži dubokosežnu istinu. Granica između magičnog i stvarnog u takvim trenucima prestaje da postoji.

Moja porodica i ja nismo bili hinduisti, ali verovali smo da su veličanstvene priče iz hinduističke tradicije dostupne i nama. Svake godine na Ganapatijev praznik, kad bi se reke ljudi sjatile ka plaži Čaupati, noseći kipove Ganeše, boga s glavom slona, kako bi ih zaronili u more, imao sam osećaj da Ganeša pripada i meni; u njemu sam video simbol kolektivne radosti i – da! – jedinstva čitavog tog grada, a ne samo božanstvo koje pripada panteonu suparničke vere. Kad sam saznao da je Ganešina

ljubav prema književnosti bila tako velika da je sedeo pored nogu mudraca Vjase, indijskog Homera, preuzevši ulogu pisara, i zabeležio veličanstvenu *Mahabharatu*, taj osećaj da Ganeša pripada i meni dodatno se produbio. A kad sam odrastao i napisao roman o dečaku Salimu, koji je imao neobično veliki nos, delovalo mi je sasvim prirodno, iako je Salim poticao iz muslimanske porodice, da naratora *Dece ponoći* povežem s najvećim ljubiteljem književnosti od svih bogova, koji je, sticajem okolnosti, takođe imao veliki nos, ili preciznije rečeno, surlu. Stapanje granica između religijskih kultura u tom starom i zapravo sekularnom Bombaju sada deluje kao još jedna od karakteristika koje indijsku prošlost dele od njene gorke, zagušljive, cenzorske i sektaške sadašnjosti.

Mahabharata i njena verna pratilja *Ramajana*, dve najduže čudesne priče u svetskim okvirima, i dalje žive u Indiji. One su žive u umovima tamošnjih ljudi i prisutne u njihovom svakodnevnom životu isto kao što su grčki i rimski bogovi nekad bili živi u mašti zapadnih naroda. Nekad, i to ne tako davno, u zapadnim zemljama bilo je dovoljno da neko samo pomene Nesovu košulju i ljudi bi se odmah setili da je kentaur po imenu Nes na samrti prevario Dejaniru, suprugu grčkog Herakla ili rimskog Herkula, rekavši joj da svom mužu pokloni njegovu košulju, jer je znao da je ona natopljena otrovom koji će ga ubiti. Nekad su svi znali da je nakon smrti Orfeja, najvećeg od svih pesnika i pevača, njegova odrubljena glava nastavila da peva. Te i mnoge druge slike nastavile su da postoje u vidu metafora, pomažući ljudima da bolje razumeju svet u kom žive. Umetnost ne umire zajedno s umetnikom, a pesma nadživljava pevača, govorila je Orfejeva glava, dok nas je Nesova košulja upozoravala da čak i veoma poseban poklon može biti opasan. Naravno, još jedan takav poklon bio je Trojanski konj, koji nas je sve naučio da se čuvamo Grka čak i kad darove nose. Neke metafore iz čudesnih priča zapadnog sveta uspele su da opstanu, neke nisu.

Ali u Indiji, zemlji u kojoj sam odrastao, čudesne priče ostale su čudesno žive do današnjih dana. U naše doba čak nije neophodno ni da pročitate kompletnu *Ramajanu* ili *Mahabharatu*; neki će možda sa zahvalnošću dočekati tu vest jer je *Mahabharata* najduža epska pesma u svetskoj književnosti, sa preko 200.000 stihova, što bi se reklo, deset puta duža od *Ilijade* i *Odiseje* zajedno, dok *Ramajana* sadrži oko 50.000 stihova, samo dva i po puta više od Homerovih sabranih dela. Srećom

po mlađe čitaoce, izuzetno popularan strip-serijal *Amar Chitra Katha – Naše priče u slikama* – vešto predočava priče iz oba izvora, dok je za stariju populaciju snimljena TV verzija *Mahabharate* u devedeset i četiri epizode, koja je tokom premijernog emitovanja devedesetih godina XX veka svake sedmice izazivala opštu obustavu svih drugih aktivnosti publike čija se brojnost merila stotinama miliona.

Doduše, mora se priznati da uticaj tih priča nije uvek i pozitivan. Sektaška politika indijskih nacionalističkih partija, kao što je BJP*, koristi retoriku prošlosti zarad ispredanja fantazija o povratku na *Ram rajya* – vladavinu Gospodara Rame – navodno zlatno doba hinduizma, pošteđeno neprijatnog prisustva pripadnika drugih vera, koji, po njima, donose samo komplikacije. Politizacija *Ramajane* i uopšte hinduizma postala je, u rukama beskrupuloznih sektaških vođa, veoma opasno oruđe. Žestok napad na knjigu *The Hindus* Vendi Doniger, vrhunskog eksperta za literaturu na sanskritu, čiji se radovi odlikuju besprekornim naučnim uvidima, i žalosna odluka indijskog ogranka *Pingvina* da povuče i uništi sve dotad štampane primerke u znak odgovora na kritike fundamentalista predstavlja jasnu ilustraciju takve atmosfere.

Takođe, problemi često sežu i van političkog domena. U nekim poznijim verzijama *Ramajane*, prognani Gospodar Rama i njegov brat Lakšmana jednog dana kreću u lov na zlatnog jelena i ostavljaju Situ samu u njihovom šumskom boravištu, ne znajući da je taj jelen zapravo rakšasa – vrsta prurušenog demona. Da bi zaštitio Situ dok su njih dvojica odsutni, Lakšmana iscrtava *rekhu* – odnosno začaranu liniju – oko njihovog doma; svako ko pokuša da pređe tu granicu, osim Rame, Lakšmane i Site, biće spržen plamenom koji će suknuti iz nje. Ali demonski kralj Ravana prurušava se u prosjaka i dolazi pred Sitina vrata tražeći milostinju, a ona prelazi začaranu liniju da bi mu nešto udelila. Ravana tako uspeva da je zarobi i odnese u kraljevstvo Lanku, nakon čega Rama i Lakšmana moraju da se upuste u rat da bi je vratili nazad. Izraz *preći Lakšmaninu crtu* tako se pretvorio u metaforu za prelazak preko granice ispravnog ili dopustivog, za situacije u kojima se neko otiskuje predaleko, ili se budalasto prepušta ikonoborstvu, i tako sebi na vrat navlači ozbiljne posledice.

* Skr. od *Bharatiya Janata Party* – Indijska narodna partija. (Prim. prev.)

Pre nekoliko godina u Delhiju se odigrao zločin u kome je grupa muškaraca zverski pretukla i silovala dvadesettrogodišnju studentkinju, koja je nešto kasnije preminula od stravičnih povreda. Nekoliko dana nakon tog užasnog događaja jedan od državnih ministara ukazao je na to da dotična mlada žena ne bi bila napadnuta da nije „prešla Lakšmaninu crtu“ – drugim rečima, da u večernje sate nije krenula u grad autobusom s poznanikom muškog pola, umesto da smerno ostane kod kuće. Pomenuti ministar je kasnije povukao svoju opasku zbog žučne reakcije javnosti, ali njegovo pozivanje na tu metaforu ukazuje da u Indiji ima mnogo muškaraca koji i dalje veruju da postoje granice koje žene ne treba da prelaze. Ovde treba napomenuti da većina tradicionalnih verzija *Ramajane*, uključujući i onu pesnika Valmikija, ne sadrži priču u kojoj se pominje Lakšmanina linija. Međutim, ispostavlja se da i apokrifne čudesne priče ponekad mogu biti jednako moćne kao i kanonske.

Dopustite da se sada vratim na onaj detinjasti deo našeg sopstva, koji je očaran pričama čija je izrazita i isključiva svrha upravo u tome da izazovu očaranost; da napustim grandiozne religijske epove i da se otisnem ka raskošnom obilju lascivnih, prevejanih, tajanstvenih, uzbudljivih, komičnih, bizarnih, nadrealnih i često ekstremno seksepilnih narativa, koji sačinjavaju ostatak istočnjačke riznice, zato što – i to ne *samo* zato što, već *upravo* zato što – oni pokazuju koliko nam zadovoljstva književnost može priuštiti istog trena kada se bogovi povuku s pozornice. Jedna od najznamenitijih osobina priča koje su danas sabrane na stranicama *Hiljadu i jedne noći*, da navedemo samo jedan od primera, jeste skoro potpuno odsustvo religije. Mnogo seksa, mnogo obesti, pa čak i zastranjenja; sijaset čudovišta, džinova, džinovskih ruhova, povremeno i ogromne količine prolivene i zgrušane krvi; ali nigde nema Alaha. To je glavni razlog zašto se ta knjiga nalazi u izrazitoj nemilosti islamističkih cenzora.

U maju 2010, samo sedam meseci pre pobune protiv predsednika Hosnija Mubaraka, grupa islamističkih pravnika iz Egipta načula je da se sprema novo izdanje knjige *Alf Laylah wa Laylah** i momentalno stupila u akciju zahtevajući da se knjiga povuče iz štampe i zabrani, a sve na osnovu tvrdnje da dotično delo „poziva na greh i porok“, jer se na

* Ar. naziv za knjigu *Hiljadu i jedna noć*. (Prim. prev.)

nekoliko mesta otvoreno pominje seks. Srećom, njihova akcija nije urodila plodom, a egipatski umovi su nedugo nakon toga postali zaokupljeni ozbiljnijim problemima. Mada, ako ćemo pravo, njihova poenta bila je na mestu. U toj knjizi se stvarno pominje seks, i to na nekoliko mesta, a njeni likovi su naizgled daleko više okupirani seksualnim vragolijama nego pobožnim životom, što bi, kako su dotični advokati ukazali, zaista mogao da bude poziv na poročnost ako svet sagledavate isključivo kroz iskrivljeno puritansko ogledalo. Ali ako mene pitate, taj poziv predstavlja i nešto izvanredno, apel kome se svakako treba odazvati, mada je sasvim razumljivo da ljudi koji ne vole muziku, šalu i zadovoljstvo u tome mogu da vide samo povod za uznemirenost. Zaista je čudesno da taj drevni tekst, ta skupina priča o raznim čudesima, zadržava sposobnost da unese nemir u srca belosvetskih fanatika čak i hiljadu dvesta godina nakon što su te priče prvi put ugledale svetlost dana.

Knjiga koju danas obično nazivamo *Hiljadu i jedna noć* zapravo nije potekla iz arapskog sveta. Ona je najverovatnije indijskog porekla, budući da slične indijske zbirke takođe pokazuju sklonost ka pričama unutar priča, ka pričama koje iskaču iz drugih nalik na drvene ruske babuške, kao i sklonost ka pričama u kojima životinje preuzimaju ulogu glavnih junaka. Negde u VIII veku te priče dobile su svoje verzije na persijskom jeziku, a po oskudnim podacima kojima danas raspolažemo, dotična zbirka bila je izvorno poznata pod nazivom *Hazar Afsaneh – Hiljadu priča*. U jednom bagdadskom dokumentu iz X veka pominje se i okvirna priča zbirke *Hazar Afsaneh*, koja govori o opakom kralju koji svake noći ubija po jednu od svojih konkubina, sve dok jedna od tih zlosrećnih žena ne uspe da odloži čas pogubljenja tako što mu iz noći u noć pripoveda priče. Tu prvi put nailazimo na Šeherezadu. Nažalost, što se tiče same persijske zbirke *Hazar Afsaneh*, nijedan primerak nije opstao. Ta knjiga predstavlja važnu nedostajuću kariku svetske književnosti, basnoslovno delo preko koga su se indijske čudesne priče otisnule ka zapadu i njihovom sudbonosnom susretu s arapskim jezikom, gde će se pretvoriti u arapsku *Hiljadu i jednu noć*, knjigu koja se s vremenom pojavljuje u raznim verzijama, bez ustanovljene kanonske forme, a da bi potom nastavile još dalje ka zapadu, gde će se prvo odomaćiti u francuskom jeziku, u verziji koju je u XVIII veku sačinio Antoan Galon, dodavši toj zbirci određen broj priča kojih nije bilo u arapskoj verziji, kao što je priča *Aladin*

i čarobna lampa i Ali-baba i četrdeset razbojnika. Te priče su potom iz francuskog prešle u engleski, a iz engleskog se otisnule pravo u Holivud, koji predstavlja jezik za sebe, nakon čega se sve svodi na leteće ćilime i Robina Vilijamsa kao duha iz lampe. (Usput rečeno, vredi primetiti da u originalnoj *Hiljadu i jednoj noći* uopšte nema letećih ćilima, mada ih ima na nekim drugim mestima u istočnjačkoj tradiciji. Na primer, kralj Solomon je, po predanju, imao jedan takav ćilim, koji je još mogao da menja veličinu i postane dovoljno velik da transportuje čitavu armiju, što je bila prva vazduhoplovna sila na svetu. Ali što se tiče *Hiljadu i jedne noći*, tamo svi ćilimi ostaju pasivni i inertni.)

Ta veličanstvena migracija narativa nadahnula je značajan deo svetske književnosti, sve do magijskog realizma južnoameričkih fabulista, a kad je došao red da se i ja okušam na tom polju, imao sam osećaj da zatvaram krug i da tu pripovedačku tradiciju vraćam nazad u zemlju iz koje je potekla. Ali i dalje tugujem zbog izgubljene zbirke *Hazar Afsaneh*, koja bi, kad bi nekim čudom ponovo bila otkrivena, kompletirala istoriju svih tih priča, i kakvo bi to samo otkriće bilo! Otkriće koje bi možda uspelo da razreši misteriju koja počiva u srcu okvirne priče, ili još pre misteriju njenog završetka, i da odgovori na pitanje koje sebi postavljam već dugi niz godina: da li su Šeherezada i njena sestra Dunjazada konačno, nakon hiljadu i jedne noći i koju više od toga, rešile da se osvete i ubiju svoje krvožedne muževe?

Priznajem da su me priče iz *Hiljadu i jedne noći* isprva privukle upravo zbog tog krvavog aspekta okvirne priče. Hajde da napravimo mali proračun.

Koliko su žena oni zapravo ubili, taj kralj Šahrijar, monarh iz dinastije Sasanida, koji je vladao ostrvom ili poluostrvom „Indije i Kine“, i njegov brat Šahzaman, suvereni vladar varvarskog Samarkanda? Sve je počelo, bar kako priča kaže, kad je Šahzaman zatekao svoju ženu u naručju dvorskog kuvara, koji se prvenstveno odlikovao time što je bio (a) crn, (b) ogroman i (c) prekriven kuhinjskom masnoćom. Uprkos tim osobinama, ili možda baš zbog njih, samarkandska kraljica se previše zanela u svojim igrarijama, pa je Šahzaman pogubio i nju i njenog ljubavnika, isekavši ih na po nekoliko komada, a onda ostavio njihova iskasapljena tela na bludnoj postelji i zapucao pravo ka domu svog brata; gde je, nedugo potom, slučajno spazio svoju snahu, Šahrijarovu kraljicu, kako

stoji u vrtu palate, pored fontane, u društvu deset dvorskih dama i deset beloputih robova. Dve deseterke su svojski zaskočile jedna drugu, dok je kraljica imala zasebnog ljubavnika, kog je dozvala s obližnjeg drveta. Taj sablažnjujući dasa bio je – o, da! – (a) crn, (b) ogroman i (c) tako uzbuđen da su mu bale išle na usta. Kako su se samo zabavljali, te dve deseterke plus kraljica i njen „crnpurasti kavaljer“! Ah, kako je zlobna i prevrtljiva ženska priroda, i kako nepojmljiva privlačnost ogromnih, ružnih i balavih crnoputih muškaraca! Šahzaman je ispričao svom bratu šta je video, nakon čega su se dvorske dame, beloputi robovi i kraljica suočili s neminovnom sudbinom da ih svojeručno pogubi Šahrijarov glavni ministar, to jest njegov vezir. „Balavi“ tamnopusi ljubavnik Šahrijarove pokojne kraljice uspeo je da pobegne, ili bar tako izgleda – kako drugačije da objasnimo njegovo odsustvo sa spiska mrtvih?

Kralj Šahrijar i kralj Šahzaman rešili su da se propisno osvete nevernom ženskom rodu. Pune tri godine obojica su se svake noći ženili novom devicom, koju bi potom razdevičili i naredili njeno pogubljenje. Ne znamo kako je tačno Šahzaman iz Samarkanda pristupao tom krvavom poslu, ali što se tiče Šahrijarovog metoda, tu već imamo šta da kažemo. Na primer, zna se da je veliki vezir – Šeherezadin otac i Šahrijarov glavni ministar – bio zadužen da lično izvrši svako pogubljenje. Sva ta prelepa mlada tela, obezglavljena; sve te kotrljajuće glave i potkresani vratovi iz kojih šikljaju potoci krvi. Vezir je bio kulturni gospodin: i to ne samo moćna figura na kraljevom dvoru već i razborit čovek istančanog senzibiliteta – a morao je biti takav, zar ne, kad je odgajio tako uzornu i čudesno talentovanu, višestruko ostvarenu, neopisivo hrabru i nesebičnu kći kao što je Šeherezada? I ne samo nju, već i Dunjazadu, Šeherezadinu mlađu sestru – da, nikako ne smemo da zaboravimo na Dunjazadu. To je još jedna vrlo, pametna i pristojna cura. Kakva se agonija odvijala u duši oca dve tako fine devojke dok je bio primoravan da pogubi sve te mlade žene, na stotine njih, da svakoj lično prereže grkljan i posmatra kako živototvorna krv ističe iz njih? Kakva se pritajena srdžba sakupljala u njegovim suptilnim grudima? To se nigde ne kaže. Ali svakako znamo da su Šahrijarovi podanici iz dubine duše zamrzeli svog gospodara i počeli da beže iz prestonice sa svojom ženskom čeljadi, tako da posle tri godine u gradu više nije ostala nijedna jedina devica.

Nijedna osim Šeherezade i Dunjazade.